

ТМГ. XXXVII	Бр. 2	Стр. 701-717	Ниш	април - јун	2013.
-------------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 303.62-057.875 (497.11 Niš):[323.1:81

Originalan naučni rad

Prимљено: 10. 05. 2012.

Revidirana verzija: 29. 10. 2012.

Odobreno za štampu: 30. 05. 2013.

Vladan Pavlović
 Univerzitet u Nišu
 Filozofski fakultet
 Departman za anglistiku
 Miloš Jovanović
 Univerzitet u Nišu
 Filozofski fakultet
 Departman za sociologiju
 Niš

STAVOVI STUDENATA UNIVERZITETA U NIŠU O ODNOSU JEZIČKOG I NACIONALNOG IDENTITETA*

Apstrakt

Osnovni cilj rada je da razmotri moguću povezanost stavova studenata Univerziteta u Nišu o stepenu povezanosti jezičkog i nacionalnog identiteta (na kolektivnom i individualnom nivou) sa više demografskih varijabli: obrazovno-profesionalnim profilom ispitanika, polom, etničkom pripadnošću, mestom rođenja i prebivališta, obrazovanjem roditelja, veroispovešću i tipom religioznosti. Kao instrument istraživanja korišćen je upitnik, a anketiranje je sprovedeno tokom letnjeg semestra akademske 2011/2012. godine, na ukupno četiri fakulteta Univerziteta u Nišu. Dodatni cilj istraživanja bio je da se ispita da li kod studenata preovlađuju stavovi o tesnoj povezanosti između jezičkog, s jedne, i nacionalnog identiteta, s druge strane, odnosno, da se razmotri da li u datoj populaciji dominiraju stavovi koji se mogu smatrati izrazom jezičkog nacionalizma, ili oni koji bi bili u duhu jezičkog kosmopolitizma. Statistička analiza podataka (uz pomoć SPSS paketa) pokazala je da među demografskim varijablama najveći uticaj na stavove ispitanika o stepenu povezanosti između navedenih slojeva identiteta ima tip religioznosti, a da značajan uticaj, pored ostalog, može imati i njihov obrazovno-profesionalni profil.

vladanp2@gmail.com

* Pripremljeno u okviru projekta *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija* (179074), kojim rukovodi emeritus prof. dr Ljubiša Mitrović, i koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Pripremljeno u okviru projekta *Održivost identiteta Srba i nacionalnih manjina u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije* (179013), koji se izvodi na Univerzitetu u Nišu – Mašinski fakultet, a finansira ga Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Ključne reči: jezik, nacija, identitet, jezički nacionalizam / jezički kosmopolitizam, stavovi o odnosu jezičkog i nacionalnog identiteta

UNIVERSITY OF NIŠ STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS THE RELATION BETWEEN LANGUAGE AND NATIONAL IDENTITY

Abstract

The paper analyses the attitudes of the University of Niš students related to the strength of the link between linguistic and national identity (at the collective and individual levels), that is, the possible dependence of these attitudes on a number of demographic variables, such as the participants' education and vocational orientation, sex, ethnicity, place of birth, education of their parents, and degree of religiousness. The research instrument used in this investigation was a designed questionnaire, distributed to students in the spring semester 2011/2012, at four faculties of the University of Niš. The aim was to investigate which attitude or orientation towards the relation between language and national identity would be identified as predominant in the student population – linguistic nationalism or linguistic cosmopolitanism. The statistical analysis of the data (SPSS) showed that the most influential demographic variable was the participants' degree of religiousness, as well as, to some degree, the participants' education and vocational orientation.

Key words: Language, Nation, Identity, Language Nationalism / Language Cosmopolitanism, Attitudes on the Relation Between Language and National Identity

UVOD

U evropskoj kulturno-istorijskoj tradiciji počev od kraja 18. veka (i autora poput Herdera [Herder], Rusoa [Rousseau], Fihtea [Fichte] i vremena Francuske revolucije) prisutan je stav da jezički identitet nije tek jedan od slojeva (individualnog i kolektivnog) identiteta, koji je ravnopravan sa drugim slojevima, već da mu među različitim slojevima identiteta pripada počasnno mesto kao „emanaciji i ogledalu narodnog duha”, garantu samobitnosti i prosperiteta nacija koje su se formirale u pomenuto vreme (videti npr. Бугарски 1996б, str. 121–161 и Бугарски 2002, str. 171–176). Otuda popularno verovanje, koje empirijske činjenice najčešće zapravo demantuju, ali koje je i pored toga i danas

prisutno i u našem društvu (na primer u stavovima krajnje desnih organizacija u Srbiji, a i u širim laičkim krugovima), da se može govoriti o „svetom trojstvu” jezika, nacije i države, odnosno njihovoj suštinskoj povezanosti i međuzavisnosti, najčešće u odnosu *jedan jezik – jedna nacija – jedna država*.

U tom smislu, osnovni cilj ovog rada je da ispita da li na izabranom uzorku studenata Univerziteta u Nišu (sa Departmana za anglistiku, sociologiju i istoriju Filozofskog fakulteta, kao i studenata Mašinskog, Pravnog i Medicinskog fakulteta) preovlađuju stavovi o tesnoj povezanosti između jezičkog i nacionalnog identiteta, odnosno da li u datoj populaciji dominiraju stavovi koji se mogu smatrati ekspresijom *jezičkog nacionalizma*, ili oni koji bi se mogli okarakterisati kao izraz *jezičkog kosmopolitizma*, kao i da razmotri moguću povezanost takvih stavova sa nekoliko demografskih varijabli. Studentska populacija izabrana je jer se od nje očekuje da bude intelektualni predvodnik našeg društva u budućnosti.

Rad polazi od hipoteze da *studenti Anglistike, zahvaljujući obrazovanju koje ih nužno upućuje da upoznaju druge kulture kroz strani jezik i književnost, po ovom pitanju zauzimaju stavove u kojima preovlađuje jezički kosmopolitizam, dok preostali ispitivani studenti „naginju” stavovima koji su indikator jezičkog nacionalizma.*

Teorijske osnove rada

Pošto u radu *vrednosni sudovi* u vezi sa odnosom *jezičkog i nacionalnog identiteta* (shvaćenih *kolektivno* i *individualno*) zauzimaju značajno mesto, to će ovde biti dat osvrt na teorijska gledišta u vezi sa navedenim terminima i pojmovima.

Pod *identitetom* se u radu podrazumeva *samoistovetnost nasuprot drugosti, tj. skup i kontinuitet suštinskih svojstava kojima se neka ljudska grupa ili jedinka definišu naspram drugih, obezbeđujući tako svoju „samoistovetnost“* (Бугарски, 2009, str. 12, Бугарски, 2005, str. 67). On se može smatrati sastavljenim od niza komponenti, gde se može govoriti o: 1) njegovim *nivoima* i to: identitetu kao *humanitetu, kolektivitetu i individualitetu*; 2) njegovim *slojevima* i to: *etničkom, konfesionalnom, profesionalnom, socijalnom, teritorijalnom, kulturnom, političkom, generacijskom, rodnom* pa i *jezičkom, nacionalnom* i drugim slojevima identiteta; 3) *stepenu njegove izraženosti*, odnosno o *jakom, srednjem i slabom* identitetu (Бугарски, 2009, str. 12). Dok pomenuti prvi *nivo* identiteta – *humanitet*, nije relevantan u ovom radu jer na njemu nema drugosti – rad se ne bavi upoređivanjem ljudskog roda sa drugim živim bićima, dotle su preostali pomenuti *nivoi* (zajednički identitet unutar nekog kolektiva i jedinstveni identitet pojedinca) međusobno tesno povezani, a uz to ukrštanjem sa navedenim *slojevima* i *stepenima* sačinjavaju vrlo kompleksnu strukturu, čiji su skoro svi elementi

društveno konstruisani (a ne „dati od Boga” ili „Prirode”) i podložni promenama (*ibid*). U tom smislu ovde ćemo pod *jezičkim* i *nacionalnim identitetom* smatrati tipove *slojeva* identiteta koji se mogu realizovati na pomenutim nivoima kolektiviteta i individualiteta (kao nivoima značajnim za naš rad), a koji se mogu ispoljiti u pomenutim stepenima. Takođe, pojmovi *narod*, *nacija*, *etnos/etnicitet*, *etnonacionalna svest* i *jezik* korišćeni su u ovom radu u smislu u kome ih koristi Bugarski (1996b, str. 123–125 i 2002, str. 15–27).

Popularnim (tj. laičkim) *sudovima o jeziku* (a indirektno i sa njima povezanim *sudovima o odnosu jezičkog i nacionalnog identiteta*) bavio se Bugarski 1996a, str. 164–171. Na datom mestu oni se definišu kao „anonimni i široko prihvaćeni opšti stavovi o jeziku i jezicima koji se prenose s kolena na koleno, najčešće u obliku običnih konverzionih klišeja” (*ibid*, str. 164). Jedan deo ovog lingvističkog folklor, kako autor dalje navodi, čak i kada su u pitanju puke predrasude i praznoverice, potpuno je bezazlen; međutim, među njima ima i takvih koji mogu imati teže posledice i pred kojima ne treba ostati nem.

Bugarski sudove o jeziku klasifikuje po tri kriterijuma: a) po *predmetu*, gde sudovi obuhvataju ceo raspon od jezika uopšte, preko pojedinih jezika i dijalekata, do idiolekta kao govora pojedinca; b) po *vrsti*, na estetske, pragmatičke i moralno-društvene, i v) po *usmerenosti*, tj. na sudove koji se odnose na sopstveni i one koje se odnose na tuđ jezik, dijalekt ili idiolekt. Ove podele međusobno su tesno povezane, što pomenuti autor ilustruje brojnim primerima.

Takođe, Bugarski naglašava da je opšta tendencija koja prožima sve navedene stavove, pored ostalog, stav kojim se odobrava i proglašava normalnim *svoje*, a izvrgava podsmehu ili čak i anatemiše *tuđe*. Popularnim verovanjima o jezicima i narodima, o „našem” i „stranom” u jeziku, društvenoj osnovi jezičkih konflikata i stavova prema jeziku, detaljno se bavi Bugarski (1997b, str. 75–83, 2005, str. 43–51 i 2009, str. 11–73) a jedan od najranijih izvora u kome se skreće pažnja na potrebu ozbiljnijeg izučavanja oblasti *narodne lingvistike* (*folk linguistics*) jeste Hoenigswald 1966.

Pitanja odnosa između jezika i etničko-nacionalne svesti, pitanja odnosa jezika i nacije u vremenu i prostoru, kao i pitanja etničkih obeležja i nacionalizma u jeziku, posebno se ističu kao značajna (Бугарски, 1996б, стр. 121–161, Бугарски, 1997а, стр. 70–79, Бугарски, 2002, стр. 11–94 i 171–176, i Trudgill, 2001 [1983]). Naime, pažnja se skreće na sledeće dve značajne činjenice. Prvo, da ne mora da postoji suštinska veza između jezika, nacije i države, te da se jedan etnicitet može konstituisati kao nacija čak i ako nema svoj zaseban, standardizovan, nacionalni jezik kojim bi se služili svi pripadnici tog etniciteta. I drugo, potertava se stav da jezik i etnonacionalna svest ne moraju biti neraskidivo povezani, odnosno da se etnonacionalna svest može razvijati i bez nacionalnog jezika, koji, dakle, ne

mora da predstavlja oslonac i garant očuvanja datog oblika svesti i „esencijalno otelotvorenje same duše datog etniciteta”. Što je još značajnije, za ovakve stavove se navodi i veliki broj primera, o kojima ovde zbog ograničenog prostora neće biti reči.

U tom smislu, suštinski romantičarski, mističan i mitološki stav o tesnoj povezanosti jezika, nacije i države, odnosno predstava o tome da se svekoliki identitet može svesti na etničko poreklo ovaploćeno u maternjem jeziku, kao i stav da se čovečanstvo prirodno deli na nacije od kojih svaka poseduje svoj osobeni i neponovljivi karakter, pri čemu je jezik garant te posebnosti, može se nazvati *jezičkim nacionalizmom* (Бугарски, 2002, str 60). Obratno, za stanovište koje pomenuto negira, a koje se može smatrati racionalnim, kosmopolitskim i okrenutim budućnosti, u radu se upotrebljava termin *jezički kosmopolitizam*¹.

Inostrani izvori koji se takođe bave predstavljenim pitanjima bili bi, pored ostalih: Kordić, 2010; Edwards, 2009; Fought, 2006; Greenberg, 2004; Joseph, 2004; MacGiolaChríst, 2003 i Fishman, 1999. Oni se bave pitanjima odnosa jezika, s jedne, i nacionalnog, etničkog i verskog identiteta, s druge strane, kao i odnosom jezika, nacionalizma i etničkih konflikata, i to kako na području bivše Jugoslavije (Kordić, 2010; Greenberg, 2004), tako i u drugim delovima sveta (ostali navedeni autori), pri tome se posebno zadržavajući na njihovoj tesnoj povezanosti kao i na posledicama takve povezanosti.

Pored toga, izvori iz naše sredine koji su se bavili temama koje imaju dodirnih tačaka sa temom ovog rada, bili bi: Антовић, Стаменковић и Тасић 2013, Ковачевић 2005 и 2004, Ђоровић 2004, Игњачевић 1998, Влаховић 1997, 1990 и 1989, Стојић 1991. Ovi izvori bave se istraživanjima stavova kako kod studenata tako i šire populacije – govornika srpskog/srpskohrvatskog jezika, u vezi sa njihovim odnosom prema stranim jezicima (npr. značaju njihovog učenja i njihovoj popularnosti), njihovim odnosom prema varijetetima srpskog/srpskohrvatskog jezika (tj. prema književnom jeziku/zavičajnom govoru), i sličnim pitanjima.

Metod

Kao osnovni instrument istraživanja predstavljenog u ovom radu konstruisan je upitnik, koji se, pored pitanja o demografskim detaljima, sastojao od ukupno 19 stavova sa ponuđenim alternativnim odgovorima

¹ U vezi sa navedenim terminom (*jezički kosmopolitizam*) želimo da naglasimo da dati autor ovaj termin, za razliku od termina *jezički nacionalizam*, u njegovoj celosti nigde eksplicitno ne koristi. Ipak, on redovno na pominjanim mestima pojmu *nacionalizam* suprotstavlja pojam *kosmopolitizam*, te je za potrebe ovog rada skovana sintagma *jezički kosmopolitizam*.

(*da/ne*). Sami stavovi sastavljeni su na osnovu prethodno navedene literature, kao i na osnovu sudova o odnosu jezičkog i nacionalnog identiteta koji se mogu naći na sajtovima ekstremnih desničarskih organizacija u Srbiji, i to na sajtu organizacije *Otačastveni pokret Obraz* (www.obraz.rs) i organizacije *Srpski narodni pokret 1389* (www.snp1389.rs).² Neki od tih stavova jesu sledeći: *Maternji jezik svakog naroda u sebi sadrži celokupnu dušu, celokupnu prošlost, sve duhovne vrednosti i stvaralačke zamisli tog naroda, Narod bez svog jezika i države osuđen je na propast, Reč srpski trebalo bi pisati srbski (ili, još bolje, Srbski), kako bi se bolje istakla pripadnost srpskoj naciji.*³

Prilikom formulisanja tih stavova vodilo se računa o tome da ispitanici koji „naginju” bilo „nacionalističkim” bilo „kosmopolitskim” gledištima stalno moraju da alterniraju između odgovora *da* i *ne*, pre nego li da stalno (automatski) nude jedan od ta dva odgovora.

Anketiranje je sprovedeno tokom marta 2012. godine na prigodnom uzorku koji je činilo ukupno 665 studenata, i to 146 studenata sa Departmana za anglistiku, 96 studenata sa Departmana za sociologiju i 88 studenata sa Departmana za istoriju Filozofskog fakulteta u Nišu, 140 studenata Mašinskog fakulteta, 121 student sa Pravnog fakulteta i 74 studenta sa Medicinskog fakulteta u Nišu.

Svi odgovori iz upitnika potom su uneti u program za statističku obradu podataka SPSS. Preliminarnom analizom podataka utvrđeno je da kod anketiranih studenata postoji gotovo opšte (ne)slaganje (80% i više) sa stavovima 1, 3, 7, 10, 12, 14 i 18⁴, i da oni samim tim ne mogu dobro da posluže kao indikatori „jezičkog nacionalizma”, odnosno „jezičkog kosmopolitizma”, zbog čega oni dalje nisu uzimani u obzir prilikom kvantitativne obrade podataka. Odgovori ispitanika na preostalih 12 stavova rekodirani su tako da je za „nacionalistički” odgovor na ponuđeni sud računata vrednost 1, a za „kosmopolitski” vrednost 0. Na osnovu toga izračunat je „indeks jezičkog nacionalizma“ (u daljem tekstu IJN), kao termin koji ima tri srodna smisla: 1) na nivou svakog pojedinačnog ispitanika, on predstavlja ukupnu vrednost rekodiranih „nacionalistički“ usmerenih odgovora tog ispitanika na predstavljene stavove; 2) na nivou fakulteta/departmana, on predstavlja srednju vrednost koja se dobija kada se rekodirane vrednosti „nacionalistički“ usmerenih odgovora svih ispitanika na određenom fakultetu tj. departmanu saberu i podele brojem ispitanih studenata na tom fakultetu/departmanu; 3) na nivou celog uzorka, on predstavlja srednju vrednost koja se dobija kada se rekodirane vrednosti „nacionalistički“ usmerenih odgovora svih ispitanika iz uzorka

² Ovim internet prezentacijama je pristupljeno septembra 2011. godine.

³ Kompletan spisak korišćenih stavova dat je na kraju rada, u okviru priloženog upitnika.

⁴ Videti korišćeni upitnik u Dodatku rada.

podele ukupnim brojem ispitanika (u daljem tekstu uvek će biti naznačeno koji od ova tri smisla se ima u vidu).

Jasno, vrednost IJN u svakom od data tri smisla kretala se u rasponu između 0 i 12, pri čemu je vrednost bliža nuli ukazivala na to da kod ispitanika pretežu „kosmopolitski”, a ona bliža vrednosti 12 na to da kod ispitanika pretežu „nacionalistički” usmereni stavovi.

Ovako utvrđen IJN potom je ukrštan sa sledećim demografskim varijablama: obrazovno-profesionalnim profilom, polom, godinom rođenja, nacionalnom pripadnošću, mestom rođenja i stalnog boravka, mestom rođenja i obrazovanja roditelja, konfesionalnom pripadnošću ispitanika i njihovim stavom prema religiji.

U radu se ni na koji način ne zastupa teza da vrednosti koje se opisanim izračunavanjima dobijaju predstavljaju bilo kakve „apsolutne vrednosti”, već da one jednostavno mogu ukazati na određene tendencije kod ispitanika sa različitih departmana odnosno fakulteta.

Kod kvalitativne analize podataka u obzir su uzimani i stavovi za koje je napred rečeno da se u kvantitativnoj analizi nisu pokazali kao dovoljno diskriminativni.

ANALIZA I DISKUSIJA

Srednja vrednost IJN na celom uzorku iznosi 5,92, što bi značilo da anketirani studenti laviraju između „nacionalističkog” i „kosmopolitskog” obrasca u poimanju odnosa jezika i identiteta. Srednje vrednost IJN najniža je kod ispitanika sa Departmana za anglistiku, a najviša kod anketiranih studenata istorije. Standardna odstupanja od srednjih vrednosti su relativno velika. Podaci su dati u Tabeli 1:

Tabela 1. Srednje vrednosti IJN po Fakultetima/Departmanima

Table 1. Mean values of the ILN at faculties/departments

Fakultet/ Departman	srednja vrednost IJN	N	standardna devijacija	minimum	maksimum
Mašinski	6,61	129	2,27	1	11
Pravni	6,25	117	2,32	1	11
Medicinski	6,44	70	2,00	2	11
Anglistika	4,43	138	2,46	0	12
Sociologija	4,98	87	2,36	0	10
Istorija	7,42	84	2,50	0	12
Ukupno	5,92	625	2,55	0	12

Kada je u pitanju ukrštanje IJN sa socio-demografskim varijablama, povezanost IJN sa *stavom o religiji* pokazala se najizraženijom, dok je bila manje naglašena kod *pola, starosti, mesta rođenja i boravka, etničke pripadnosti i veroispovesti* ispitanika, te *obrazovanja i mesta rođenja njihovih roditelja*.

Kada se uporedi srednja vrednost IJN po fakultetima u odnosu na *pol* ispitanika, rezultati pokazuju veći „nacionalizam” kod studenata, sem na Filozofskom fakultetu, gde je na sva tri Departmana srednja vrednost IJN veća kod studentkinja. Najujednačeniji rezultati, sa gotovo zanemarljivom razlikom, su utvrđeni kod budućih pravnika, dok najveće razlike između studenata i studentkinja postoje na sociologiji i anglistici. Na osnovu postojećih podataka ne može se dati neko potkrepljenije objašnjenje navedenih nalaza. Mogla bi samo biti ponuđena sledeća pretpostavka za niži nivo „jezičkog nacionalizma” studenata sa Departmana za anglistiku, sociologiju i istoriju u odnosu na studentkinje: budući da Filozofski važi za fakultet na kome su studentkinje značajno brojnije od studenata (školuje se kadar koji pripada uglavnom „feminizovanim” profesijama kakva je, na primer, nastavnička), moguće je da mlađi koji ga upisuju ne pripadaju grupi „tipičnih” muškaraca, kakve nalazimo na ostalim fakultetima na kojima je vršeno istraživanje, te otuda njihov naglašeniji „jezički kosmopolitizam”.

Tabela 2. Srednje vrednosti IJN na fakultetima/departmanima prema polu

Table 2. Mean values of the ILN at faculties/departments in relation to the sex

Fakultet/ Departman	Pol	srednja vrednost IJN	N	standardna devijacija
Mašinski	Muški	6,70	100	2,15
	Ženski	6,31	29	2,65
Pravni	Muški	6,21	24	2,13
	Ženski	6,28	92	2,37
Medicinski	Muški	6,60	25	2,25
	Ženski	6,36	45	1,86
Anglistika	Muški	3,83	30	2,65
	Ženski	4,59	108	2,39
Sociologija	Muški	4,08	26	2,33
	Ženski	5,36	61	2,29
Istorija	Muški	7,31	54	2,64
	Ženski	7,60	30	2,25
Ukupno	Muški	6,18	259	2,62
	Ženski	5,75	365	2,48

Pri razmatranju srednje vrednosti IJN prema *starosti* studenata uzeti su u obzir za analizu samo studenti između 20 i 23 godina starosti⁵. Podaci pokazuju da fakultetima/departmanima postoje različiti trendovi. Dok je kod studenata sociologije vidljiv konstantan pad „nacionalizma” kako se ide ka većoj starosti (i godini studija)⁶, kod studenata prava je evidentan upravo suprotan slučaj. Mašinstvo, istorija i, posebno, medicina pokazuju najviše varijacija, pa ne može da se govori o nekom jasnom kretanju u jednom ili drugom pravcu. Srednja vrednost IJN kod anglista ostaje najujednačenija, što pomalo iznenađuje, budući da je očekivan nalaz da što više studije odmiču, tako i raste nivo osvešćenosti ovih studenata o odnosu jezika i nacije.

Što se *etničke pripadnosti* studenata tiče, 96,4% uzorka čine studenti koji su se izjasnili kao Srbi, gde IJN ima identičnu vrednost kao za ceo uzorak. Zanimljivo je učešće ostalih nacionalnosti⁷ (svake ispod 1%). Ovde svakako treba pomenuti da je najveći prosečan skor na IJN dobijen kod ispitanika koji nisu dali podatke o svojoj nacionalnosti, i to da se ovaj se nalaz ponavlja kod svih analiziranih varijabli, sem *verispovesti* i *stava prema religiji*, pa bi mogla da se konstatuje veća nepoverljivost prema sprovedenom istraživanju kod ispitanika koji su pokazali najjači „jezički nacionalizam”.

Pri analizi odnosa *mesta rođenja* i IJN pokazalo se da nema veće razlike u prosečnom ostvarenom skor (koji minimalno odstupa od proseka za ceo uzorak) kod studenata rođenih u varošima, gradovima i velikim gradovima, a takvih čini 94% ispitanih. Učešće ostalih je zanemarljivo, te ne mogu biti izneseni neki validni zaključci o uticaju mesta rođenja na „nacionalizam” ispitanika.

Kada je u pitanju *mesto boravka*, očekivano je da će sa povećanjem veličine naselja u kome studenti borave doći do smanjivanja „nacionalizma”, no očekivanja nisu bila ispunjena. Iako je kod studenata koji žive na selu dobijena najveća prosečna vrednost IJN (6,06), ona je minimalno veća od ostalih koji su značajnije zastupljeni u uzorku (npr. u

⁵ Što je 82,10% od ukupnog uzorka, a 87,36% od onih koji su izrazili slaganje/neslaganje sa 12 stavova na osnovu čega je konstruisan IJN. Ovde se mora napomenuti da je u ovu grupu ušao jako mali broj studenata od 20 i 23 godine sa medicine – svega po 3, i mali broj studenata mašinstva od 22 (n=9) i 23 godine starosti (n=6). Inače, u celom uzorku ima studenata od 19 do 50 godina, gde je prosečna starost 21,82 godine, uz standardno odstupanje od 2,26.

⁶ Mada ne može biti reči o nekoj jačoj korelaciji, s obzirom na nisku vrednost Spearmanovog (Spearman) koeficijenta korelacije ($\rho = -0,285$).

⁷ Od kojih su se pojavile: bugarska, crnogorska, jugoslovenska, romska, hrvatska i grčka.

slučaju velikog grada tek za 0,14), tako da nema mesta konstatovanju pravilnosti⁸.

Analiza je pokazala da *mesto rođenja majke* i *oca* ne pokazuju приметniji uticaj na vrednost IJN, dok u slučaju *obrazovanja roditelja* iznenađuje nalaz da prosečna vrednost IJN beleži blagi rast sa porastom nivoa obrazovanja oca, dok u slučaju nivoa obrazovanja majke IJN opada kad se krene od osnovne škole, preko srednje do više, da bi zabeležila manji porast u slučajevima kad majka ima završen fakultet. Nalazi su suprotni pretpostavci da će nivo „nacionalizma” beležiti pad kod ispitanika sa obrazovanim roditeljima.

Najveći deo studenata iz uzorka (67,8%) kao *veroisповest* su naveli „pravoslavljе” (n=451), i njihov prosečan skor IJN iznosi 6,26. „Pravoslavci” sa anglistike i sociologije imaju niže (4,88, odn. 5,56), a „pravoslavci” sa ostalih fakulteta/departmana više skorove. U uzorku su značajnije bili zastupljeni „hrišćani” (n=87; 13,1%) sa prosečnim skorom na IJN od 5,87 i „ateisti” (n=25; 3,8%), kod kojih je zabeležena niža prosečna vrednost IJN od 3,08 (s tim što je na fakultetima/departmanima vrednost IJN i kod „hrišćana” i kod „ateista” varirala na isti način kao kod „pravoslavaca”⁹). Učestalost ostalih konfesija¹⁰ je zanemarljiva (svaka ispod 1%). Studenti koji nisu naveli svoju veroisповest (n=67; 10,08%) ostvarili su prosečan skor na IJN od 5,22.

Najjasnija veza uočena je između IJN i *stava prema religiji* – što je religioznost „jača”, veći je i skor na IJN, no vrednosti standardnih odstupanja su relativno velika, te nizak Spirmanov koeficijent korelacije ($\rho=-0,28$) ukazuje na to da nema značajnije zavisnosti ove dve promenljive.

⁸ Pa tako jedini ispitanik koji je kao mesto boravka naveo Beograd ostvaruje relativno visok skor 8 na IJN.

⁹ Jako je zanimljivo da „ateisti” sa istorije (n=2) ostvaruju prosečnu vrednost na IJN od 9,5.

¹⁰ Pojavili su se „muslimani”, „katolici”, „džedaji”, „rastafarijanci”, „deisti”, „manihejci”, „maradonisti”, „agnostici” i oni koji su kao veroisповest naveli „rodoljublje” ili „srpska” (ovih poslednjih na Pravnom fakultetu i Departmanu za istoriju Filozofskog fakulteta).

Tabela 3. Srednje vrednosti ILN i stav prema religiji

Table 3. Mean values of the ILN and the attitude towards religion

Stav prema religiji	srednja vrednost ILN	n	standardna devijacija
Uvereni/-a sam vernik/-ca i prihvatam sve što moja vera uči	6,89	180	2,24
Religiozna/-an sam, ali ne prihvatam sve što moja vera uči	6,16	211	2,22
Razmišljam o tome, ali nisam načisto da li verujem ili ne	5,17	77	2,36
Prema religiji sam ravnodušan/-na	5,06	31	3,02
Nisam religiozna/-an, ali nemam ništa protiv religije	4,33	73	2,77
Nisam religiozan/-na i protivnik/-ca sam religije	2,91	11	2,63
nema podataka	6,17	42	2,55

Ovde će se predstaviti i moguća kvalitativna analizi odgovora na ukupno tri izabrana stava. Takva analiza može, sa svoje strane, dodatno doprineti ostvarivanju ciljeva rada postavljenih na početku, a ujedno pruža priliku i da se pažnja obrati na one stavove koji se u kvantitativnoj analizi nisu pokazali kao dovoljno diskriminativni.

Procenat pozitivnih odgovora na stav br. 1 iz upitnika (*Prirodno je da svaka nacija ima svoj nacionalni jezik i svoju nacionalnu državu*) na svim ispitanim departmanima/fakultetima izrazito je veliki, i varira od 85,4% na Departmanu za sociologiju Filozofskog fakulteta, do 95,9% na Medicinskom fakultetu. Ovakvi podaci mogu odslikavati (prosečan) izraziti „jezički nacionalizam” ispitanika kada je u pitanju ovaj stav, odnosno viđenje stepena povezanosti između nacije, jezika i države, a u svetlu poznatih empirijskih činjenica (o kojima se govori i u gore pominjanoj literaturi) koje tako snažnu povezanost i praktično često opovrgavaju. Uz to, ako bi ovako snažno „nacionalistički” stav možda i mogao da se očekuje od studenta na nefilološkim departmanima, dotle se ovakav stav može smatrati iznenađujućim kada su u pitanju studenti Anglistike, koji na svojim studijama detaljno obrađuju, pored ostalog i američku, kanadsku i australijsku književnost i kulturu, odnosno svakako jesu svesni činjenice da nijedna od ove tri nacije nema nikakav sopstveni nacionalni jezik.

Stav *Ijekavski izgovor (kao u rečima mlijeko, vrijeme, dijete) treba izbaciti iz srpskog jezika jer ga koriste i Hrvati i Bošnjaci (na primer, u rečima odvetnik, ispovijed)* u upitnik je uveden pod uticajem stvarnog događaja (koji je opisan i u delu ranije pomenute literature), kada je tokom

poslednjeg rata u Bosni i Hercegovini, u R. Srpskoj ijekavski izgovor postao zakonom zabranjen u javnoj upotrebi (da bi nedugo potom taj zakon bio povučen jer ljudi – izvorni govornici ijekavice nikako nisu mogli da se prilagode novonastaloj promeni). Uz to, kao što je poznato, istočno-hercegovački dijalekt *ijekavskog* izgovora, uz šumadijsko-voždanski dijalekt ekavskog izgovora, čini *osnovu* srpskog književnog (standardnog) jezika, te bi se svako insistiranje na njegovom izbacivanju iz upotrebe moglo smatrati paradoksalnim. U tom smislu, moglo bi se reći da su iznenađujući rezultati da je pozitivan odgovor u vezi sa navedenim stavom dala natpolovična većina na Medicinskom fakultetu (66,2%), Mašinskom fakultetu (55,7%) i Pravnom fakultetu (52,1%); na tri departmana sa Filozofskog fakulteta taj stav dobio je manjinsku podršku (42% na Departmanu za istoriju, 38% na Departmanu za sociologiju i najmanje na Departmanu za anglistiku – 32,3%).

Stav *Reč srpski trebalo bi pisati srbski (ili, još bolje, Srbski), kako bi se bolje istakla pripadnost srpskoj naciji*, koji je izrazito u duhu jezičkog nacionalizma, preuzet je direktno sa internet prezentacije jedne od krajnje desnih organizacija u našoj zemlji (pomenute u uvodnom delu rada). Mada ispitani studenti ovakav stav većinski ne podržavaju, uočena je i nezanemarljiva razlika u broju pozitivnih reakcija (i samim tim i broju sudenata koji „naginju” jezičkom nacionalizmu) na navedeni stav. Naime, dok je na Departmanu za anglistiku odgovor *da* zaokružilo tek 3,4% ispitanika, dotle je taj procenat na Departmanu za sociologiju 13,5%, na Medicinskom fakultetu 14,9%, na Pravnom fakultetu 21,5%, na Departmanu za istoriju 23,9%, a na Mašinskom fakultetu (čak) 29,3%, odakle se svakako ipak može dobro videti uticaj filološkog obrazovanja na stavove ispitanika.

ZAKLJUČAK

Polazna hipoteza bi mogla da se smatra potvrđenom: *studenti Anglistike, kao studenti jednog filološkog departmana na Filozofskom fakultetu u Nišu, po pitanju odnosa jezičkog i nacionalnog identiteta najčešće zauzimaju više „kosmopolitski” usmerene stavove u odnosu na sve svoje kolege sa drugih departmana i fakulteta (posebno istorije i mašinstva, a nešto manje u odnosu na sociologe).*

Studentkinje na svim departmanima Filozofskog fakulteta pokazale su veći „jezički nacionalizam”, dok su na ostalim fakultetima studenti muškog pola skloniji „nacionalizmu”. Starost ispitanika na fakultetima/departmanima na kojima je izvršeno anketiranje različito korelira sa IJN, i samo se na kod studenata sociologije i prava može uočiti jasan trend da oni sa starijih godina postaju manje, odnosno više „nacionalistički” orijentisani. Suprotno očekivanju, studenti koji su rođeni ili žive u velikim gradovima Srbije nemaju značajnije niži skor IJN od onih koji žive u manjim mestima i selima. Što se obrazovanja roditelja

tiče, utvrđeno je da vrednost IJN ne opada kod ispitanika čiji su roditelji dalje odmakli u školovanju.

Kod svih varijabli (sem *veroisповести* i *stava prema religiji*) primetna je znatno veća vrednost IJN kod ispitanika koji nisu dali podatke. Na osnovu postojećih informacija ne možemo da kažemo otkuda veća nepoverljivost ispitanika sa izraženijim „nacionalističkim” stavovima prema istraživanju u kome su učestvovali.

Vidljivo niži skorovi IJN zabeleženi su kod nereligioznih ljudi, a kod varijable koja se tiče stavova prema religiji uočena je „najpravilnija” veza upravne srazmere sa IJN, mada nije izmeren značajniji koeficijent korelacije.

Kada su u pitanju zaključci vezani za gore (sasvim kratko) predstavljenu kvalitativnu analizu odgovora studenata na pojedine stavove, možemo reći da su ispitanici davali vrlo šarenolike, ponekad krajnje „nacionalističke”, ali isto tako i „kosmopolitske” odgovore, koji su, uz to, još jednom pokazali da studenti na Departmanu za anglistiku, prosečno gledano, imaju nešto „kosmopolitskije” stavove u odnosu na pitanja kojima se ovaj rad bavio.

Na samom kraju navedene analize bismo još dodali da ona pruža mogućnosti za dalju razradu, u smislu izvođenja datog tipa istraživanja i u višim razredima srednjih škola u Nišu i pograničnim krajevima Srbije, i slično. Takvo dalje istraživanje dalo bi preciznije rezultate, što bi moglo biti od značaja kako na teorijskom planu – u smislu dalje razrade teorijskog i metodološkog pristupa navedenim pitanjima, tako i u empirijskom smislu, jer bi se na većim populacijama ispitanika mogle možda uočiti neke statistički značajne razlike ili korelacije koje u ovom, relativno ograničenom istraživanju, nisu otkrivene. Konačno, istraživanja ove vrste mogla bi imati i praktične efekte, u smislu, na primer, uvođenja/dopunjivanja takvih nastavnih sadržaja i na nivou osnovnog i srednjeg obrazovanja koji bi razvijali svest učenika o složenosti odnosa između jezičkog i nacionalnog identiteta.¹¹

LITERATURA

Антовић, М., Стаменковић, Д. и Тасић, М. (2013). Однос између знања страних језика и перцепције идентитета у пограничним општинама југоисточне Србије. *Теме*, 36 (4), 1631-1656.

Бугарски, Р. (2009). *Европа у језику*. Београд: Библиотека XX век.

Бугарски, Р. (2005). *Језик и култура*. Београд: Чигоја штампа / XX век.

¹¹ Zahvaljujemo se dr Mihailu Antoviću, dr Draganu Todoroviću, mr Jeleni Petković i Dušanu Stamenkoviću, našim kolegama sa Filozofskog fakulteta, dr Vuku Miloševiću i dr Jeleni Bašić sa Medicinskog fakulteta u Nišu, mr Nataliji Žunić sa Pravnog fakulteta, i Milošu Tasiću sa Mašinskog fakulteta, koji su nam pomogli u anketiranju studenata.

- Бугарски, Р. (2002). *Нова лица језика – социолингвистичке теме*. Београд: Чигоја штампа / XX век.
- Бугарски, Р. (1997а). *Језици*. Нови Сад: Матица српска.
- Бугарски, Р. (1997б). *Језик у контексту*. Београд: Чигоја штампа / XX век.
- Бугарски, Р. (1996а). *Лингвистика о човеку*. Београд: Чигоја штампа / XX век.
- Бугарски, Р. (1996б). *Језик у друштву*. Београд: Чигоја штампа / XX век.
- Влаховић, Н. (1989). *Популарни судови о језику на српскохрватском језичком подручју* (Магистарски рад). Београд: Филолошки факултет.
- Влаховић, Н. (1997). Ставови о језику у оквиру општих изучавања ставова. *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, 95, 61–77.
- Влаховић, Н. (1990). Из истраживања ставова о језику на српскохрватском језичком подручју. *Сол: лингвистички часопис*, 10-11 (1-2), 43–51.
- Greenberg, R.D. (2004). *Language and Identity in the Balkans*. Oxford: OUP.
- Ђоровић Д. (2004). Однос студената хуманистичких наука према страним језицима. *Настава и васпитање*, 53 (4–5), 448–464.
- Edwards, J. (2009). *Language and Identity – An Introduction*. Cambridge: CUP.
- Игњачевић, А. (1998). *Ставови о енглеском језику у средњем и високом образовању у Београду*. Београд: Филолошки факултет. Магистарски рад.
- Joseph, J. E. (2004). *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. New York: Palgrave MacMillan.
- Ковачевић, Б. (2005). Ставови говорника српског језика према страним језицима. *Српски језик - студије српске и словенске*. 10 (1-2), 501-518.
- Ковачевић, Б. (2004). Ставови према варијететима српског језика. *Philologia*, 2, 33–38.
- Kordić, S. (2010). *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Mac Giola Christ, D. (2003). *Language, Identity and Conflict – A Comparative Study of Language in Ethnic Conflict in Europe and Eurasia*. London and New York: Routledge.
- Стојић, С. (1991). *Енглеске позајмљенице у говорном српскохрватском језику – познавање, употреба, ставови* (Магистарски рад). Београд: Филолошки факултет.
- Trudgill, P. (2001 [1983]). *Sociolinguistics. An Introduction to Language and Society*. London: Penguin.
- Fought, C. (2006). *Language and Ethnicity*. Cambridge: CUP.
- Fishman, J. A. (ed.) (1999). *Handbook of Language and Ethnic Identity*. New York: Oxford. OUP.
- Hoeningwald, H. 1966. A Proposal for the Study of Folk-Linguistics. In: Bright W. (ed.). *Sociolinguistics*. The Hague: Mouton. 16–26.

Vladan Pavlović, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of English
 Miloš Jovanović, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of Sociology

UNIVERSITY OF NIŠ STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS THE RELATION BETWEEN LANGUAGE AND NATIONAL IDENTITY

Summary

The paper presents the results of a poll carried out among the students of several faculties of the University of Niš at the beginning of the spring semester 2012, on their attitude towards the relation between language identity and national identity (at both individual and collective levels). The faculties include the Faculty of Medicine, the Faculty of Mechanical Engineering, the Faculty of Law, and three departments at the Faculty of Philosophy, namely the Departments of English, Sociology, and History. The basic aim was to establish whether the students consider language identity and national identity as closely intertwined. If so, such a standpoint could indicate that the given population is characterized by what can be termed "linguistic nationalism". If not, they could be argued to be closer to the position of "linguistic cosmopolitanism". In addition, the paper undertakes to analyze the given outlooks in relation to a number of demographic variables, including those pertaining to the education and vocational orientation, sex, ethnicity, place of birth, the education of parents and the degree of religiousness of the students polled. The main results such an analysis has yielded are as follows. Firstly, the hypothesis put forward at the beginning of the paper has been confirmed – namely, the students at the Department of English indeed have more "cosmopolitan" attitudes on the issue when compared to their colleagues from the other departments/faculties where the poll was carried out (this holds especially in comparison to the students from the Faculty of Mechanical Engineering and the Department of History at the Faculty of Philosophy, and somewhat less when it comes to the students from the Department of Sociology). Secondly, of all the demographic variables, the "index of language nationalism" that the paper has introduced correlates most strongly with the degree of religiousness of the examinees – the more religious they are, the higher the index.

DODATAK:

UPITNIK KORIŠĆEN U ISTRAŽIVANJU

*Istraživanje stavova u vezi sa odnosom jezika i nacionalnog identiteta
 studenata Univerziteta u Nišu*

Poštovani, Upitnik pred Vama je osnov istraživanja »Vrednostni stavovi u vezi sa odnosom jezika i nacionalnog identiteta studenata Univerziteta u Nišu« koje sprovode istraživači sa Filozofskog fakulteta. Upitnik sadži 19 kratkih pitanja na koja ćemo vas zamoliti da odgovorite sa "da" ili "ne" što ne bi trebalo da vam oduzme više od deset minuta. Takođe ćemo Vas zamoliti da nam date i podatke o mestu Vašeg rođenja, mestu boravka, godinama starosti, obrazovanju Vaših roditelja i slično. **Anketa je anonimna, a dobijeni podaci biće korišćeni isključivo u naučne svrhe.** S obzirom na to da niko nikada neće saznati koje ste odgovore baš Vi dali i da ovo nije nikakav test znanja, molimo Vas da nam pomognete tako što ćete iskreno odgovoriti na pitanja iz upitnika. **UNAPRED HVALA!**

Fakultet Departman

Pol _____

Godina rođenja _____

Nacionalnost _____

Mesto rođenja _____

Mesto stalnog boravka _____

Mesto rođenja majke _____

Obrazovanje majke _____

Mesto rođenja oca _____

Obrazovanje oca _____

Veroispovest _____

Koji je vaš stav prema religiji?
(zaokružite broj)

1. Uvereni/-na sam vernik/-ca i prihvatam sve što moja vera uči
2. Religiozna/-an sam, ali ne prihvatam sve što moja vera uči
3. Razmišljam o tome, ali nisam načisto da li verujem ili ne
4. Prema religiji sam ravnodušan/-na
5. Nisam religiozna/-an, ali nemam ništa protiv religije
6. Nisam religiozan/-na i protivnik/-ca sam religije

1.	Prirnodno je da svaka nacija ima svoj nacionalni jezik i svoju nacionalnu državu	da	ne
2.	Da bi mogao uspešno da živi i stvara, čovek ne mora obavezno da se koristi svojim maternjim jezikom	da	ne
3.	Maternji jezik svakog naroda u sebi sadrži celokupnu dušu, celokupnu prošlost, sve duhovne vrednosti i stvaralačke zamisli tog naroda	da	ne
4.	Srpski jezik, a sa njim i srpski narod, ne treba čuvati time što će se iz upotrebe izbaciti latinica.	da	ne
5.	Ijekavski izgovor (kao u rečima <i>mlijeko, vrijeme, dijete</i>) treba izbaciti iz srpskog jezika jer ga koriste i Hrvati i Bošnjaci (na primer, u rečima <i>odvjetnik, ispovijed</i>)	da	ne
6.	Pismo (na primer: ćirilica, latinica) nije obavezan i nepromenljiv deo nacionalnog identiteta	da	ne
7.	Reč <i>srpski</i> trebalo bi pisati <i>srbski</i> (ili, još bolje, <i>Srbski</i>), kako bi se bolje istakla pripadnost srpskoj naciji.	da	ne
8.	Narod bez svog jezika i države osuđen je na propast	da	ne
9.	Pogrešno je smatrati da sve ljude koji govore jedan jezik treba objediniti u istu državu.	da	ne
10.	Jezik je snažan integrativni faktor u svakoj naciji i državi	da	ne
11.	Maternji jezik nije zadat samim rođenjem jednom zauvek	da	ne
12.	Višejezičnost i multikulturalnost su prirodno stanje većeg dela čovečanstva i izvor bogatstva, a ne pretnja nacionalnom identitetu.	da	ne
13.	Maternji jezik, njegova čistota i bogatstvo, mora se zaštititi od promena, svakojakog kvarenja i štetnih uticaja drugih jezika	da	ne
14.	Za razliku od mog maternjeg jezika, drugi jezici su grubi i njima se ne mogu izraziti duboke misli	da	ne
15.	Maternji jezik je vrhunski i konačni izraz nacionalnog identiteta	da	ne
16.	Pogrešno je smatrati da dete ne treba učiti stranim jezicima dok tečno i logično ne progovori na svom maternjem jeziku.	da	ne

17.	U porodici treba da dominira kult maternjeg jezika – da sva značajna porodična zbivanja i svi razgovori u porodici budu na maternjem jeziku	da	ne
18.	Posebno je važno da buđenje lične svesti deteta (obično u trećoj / četvrtoj godini života) bude na njegovom maternjem jeziku	da	ne
19.	Treba prihvatiti Evropu, njenu raznolikost i vrednosti, kao proširenu kulturnu, duhovnu i jezičku domovinu	da	ne